

УДК 338.242.2

DOI: 10.30857/2413-0117.2018.3.4

Ірина А. Гнатенко

**Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ)
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ МАЛИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ
З УРАХУВАННЯМ КРИТЕРІЇВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ТА ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ПІДПРИЄМСТВА**

У статті акцентовано увагу на необхідності розвитку малих підприємств як обов'язкової складової економічної системи ринкового типу. Зроблено комплексний аналіз характерних ознак сучасного підприємництва. Досліджено основи управління малими підприємствами з урахуванням критеріїв економічної безпеки та життєвого циклу підприємства. Вирішення наукових завдань здійснювалося з використанням таких методів дослідження, як абстрактно-логічний (при виявленні закономірностей процесів, явищ і тенденцій у розвитку малих підприємств) та монографічний (у дослідженні основ організації та управління малими підприємствами). Розроблено рекомендації з управління малими підприємствами, що враховують сукупність критеріїв та показників економічної безпеки малого підприємства. До базових критеріїв економічної безпеки малих підприємств віднесено потенціал розвитку, зношеність матеріально-технічної бази, фінансово-економічні показники діяльності, рівень злочинності щодо суб'єктів підприємництва, дієдатність системи забезпечення належного рівня комерційної таємниці та майнової й особистісної безпеки підприємств. Доведено, що будь-який етап життєвого циклу розвитку малого підприємства потребує чітких і скоординованих послідовних управлінських дій для реалізації поставленої мети. Визначено, що з метою запобігання банкрутства та ліквідації малих підприємств на будь-якому етапі життєвого циклу необхідне впровадження заходів успішного управління, які зменшать вплив загроз зовнішнього оточення та наблизять життєвий цикл розвитку малого підприємства до оптимального. Акцентовано увагу на тому, що робота малого підприємства забезпечується правильністю вибору стратегічних орієнтирів, що сприяє стійкому розвитку підприємства, забезпеченню його економічної безпеки, підвищенню конкурентоспроможності продукції чи послуг тощо.

Ключові слова: *мале підприємство; життєвий цикл підприємств; конкурентні процеси; кон'юнктура; фінанси; інтелектуальний продукт; форс-мажорні ситуації; ризик-менеджмент; бізнес-процеси.*

Ірина А. Гнатенко

**Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко (г. Старобельск)
КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К УПРАВЛЕНИЮ МАЛЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ
С УЧЕТОМ КРИТЕРИЕВ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ЖИЗНЕННОГО
ЦИКЛА ПРЕДПРИЯТИЯ**

В статье акцентировано внимание на необходимости развития малых предприятий, как обязательной составляющей экономической системы рыночного типа. Сделан комплексный анализ характерных черт современного предпринимательства. Исследованы основы управления малыми предприятиями с учетом критериев экономической безопасности и жизненного цикла предприятия. Решение научных задач осуществлялось с использованием таких методов исследования, как абстрактно-логический (при выявлении закономерностей процессов, явлений и тенденций в развитии малых предприятий) и монографический (в исследовании основ организации и управления малыми предприятиями). Разработаны рекомендации по управлению малыми предприятиями, которые учитывают совокупность критериев и показателей экономической безопасности малого предприятия. К

базовым критериям экономической безопасности малых предприятий отнесены потенциал развития, изношенность материально-технической базы, финансово-экономические показатели деятельности, уровень преступности в отношении субъектов предпринимательства, дееспособность системы обеспечения надлежащего уровня коммерческой тайны, имущественной и личной безопасности предприятий. Доказано, что любой этап жизненного цикла развития малого предприятия требует четких и скоординированных последовательных управленческих действий для реализации поставленной цели. Определено, что с целью предотвращения банкротства и ликвидации малых предприятий на любом этапе жизненного цикла необходимо внедрение мероприятий успешного управления, которые уменьшат влияние угроз внешнего окружения и приблизят жизненный цикл развития малого предприятия к оптимальному. Акцентировано внимание на том, что работа малого предприятия обеспечивается правильностью выбора стратегических ориентиров, что способствует устойчивому развитию предприятия, обеспечению экономической безопасности, повышению конкурентоспособности продукции или услуг и т. д.

Ключевые слова: малое предприятие; жизненный цикл предприятий; конкурентные процессы; кон'юнктура; финансы; интеллектуальный продукт; форс-мажорные ситуации; риск-менеджмент; бизнес-процессы.

Iryna A. Gnatenko

Luhansk Taras Shevchenko National University (Starobilsk)

CONCEPTUAL APPROACHES TO SMALL BUSINESS MANAGEMENT IN TERMS OF THE CRITERIA OF ECONOMIC SECURITY AND AN ENTERPRISE LIFE CYCLE

The paper focuses on the need for enhancing small business development as a mandatory component of a market-based economic system. A thorough comprehensive analysis has been performed to reveal the characteristic features of modern entrepreneurship, providing insights into small business management basics in terms of the criteria of economic security and the enterprise life cycle. To solve the research problem set, the following research methods were employed: a method of abstract logic (to detect regularities of processes, phenomena and trends in the development of small businesses) and a monographic method (to study the organizational and management principles of small business). Recommendations and tips for managing small businesses are offered taking into consideration a set of criteria and economic security indicators for small enterprises. The key criteria for small business economic security refer to its development capacity; depreciation of physical facilities and resources; financial and economic performance indicators; the crime rate as to business entities; the system viability to ensure the appropriate level of commercial confidentiality as well as property and private safety of businesses. It is proved that any life cycle stage of a small business development should involve a range of clear, consistent and coordinated management actions to implement the business goals. Evidence has been provided that to prevent bankruptcy and small business liquidation at any stage of its life cycle it is critical to implement the effective management paradigm which will mitigate the effects of external environment threats and maintain the optimum life cycle development of small businesses. It is argued that a correct choice of strategic guidance promotes the sustainable development of small businesses, enhances their economic security, assures products and services competitiveness, etc.

Keywords: small business; business life cycle; competitive processes; market environment; finance; intellectual property product; force majeure; risk management; business processes.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Велике значення для України в сучасних нестабільних економічних умовах має

розвиток малого підприємництва. Призначенням малих підприємств, які є автономними та гнучкими елементами ринкової економіки, є розв'язання багатьох соціально-економічних проблем. Особливої актуальності підтримка функціонування набуває саме стосовно малих промислових підприємств, оскільки вони є певними сателітами та виконують багато дрібної, але важливої роботи у функціонуванні та забезпеченні діяльності великих та середніх підприємств.

Специфіка діяльності малих підприємств здебільшого обумовлена галузевою структурою регіональної економіки, основне місце в якій посідає концентрація пріоритетних видів діяльності у залежності від наявних ресурсів окремої території. Малі підприємства, що забезпечують виробничу-комерційну діяльність середніх та великих промислових підприємств, є однією із основних структурних ланок економіки країни. Малі підприємства, на відміну від великих та середніх підприємств, характеризуються значною гнучкістю та оперативністю, швидкою реакцією на кон'юнктурні коливання на ринку. Саме ці домінуючі ознаки забезпечують стійкість їх функціонування, самовідтворюваність та саморегуляцію.

Проте сьогодні на малі підприємства впливає велика кількість чинників, що загрожують їхньому функціонуванню або стримують розвиток. Низька здатність малих підприємств швидко реагувати на мінливе зовнішнє середовище, вимагає розроблення комплексного управлінського підходу з метою підвищення економічної безпеки підприємства та забезпечення оптимального сценарію його розвитку.

Складним є завдання щодо розробки дієвих механізмів підтримки реальної діяльності існуючих малих підприємств та створення належних умов з активізації появи нових. Таке завдання потребує вивчення теоретичних і практичних підходів та методів управління у даній сфері.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Стратегічні аспекти управління малими підприємствами, забезпечення їх стійкого розвитку знайшли своє відображення у працях відомих вчених, зокрема: Л. Абалкіна, В. Гончарова, Н. Касьянова, М. Павловського, Д. Солохи, О. Фесіна, Є. Шаталова, М. Шмельова, П. Бушча, Д. Карнегі та ін. Питанням розробки механізмів, форм і методів підтримки малого підприємництва в займалися такі вчені, як: І. Баширов, З. Варналій, А. Воронкова, Л. Воротіна, Г. Козаченко, О. Кужель, І. Сорока, М. Чумаченко та ін. Однак враховуючи мінливе оточення, в якому співіснують малі підприємства, інструментарій, засоби та принципи управління повинні постійно оновлюватися та удосконалюватися.

Метою дослідження – є виявлення особливостей управління сучасними малими підприємствами з огляду на життєвий цикл малих суб'єктів господарювання та критерії економічної безпеки.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Малі підприємства – обов'язкова складова формування економічної системи ринкового типу. Розвиток малих підприємств має велике значення та є джерелом економічного зростання як окремого регіону, так і країни в цілому. Варто зазначити, що вітчизняне підприємництво як самостійне соціально-економічне явище існує і розвивається в складних умовах національної економіки та зустрічається з багатьма проблемами у регіонах.

Становлення і розвиток малих підприємств має ряд особливостей. Їхнє ретроспективне вивчення та розроблення способів підтримки дасть змогу уникнути вже допущених помилок, прискорити становлення та підвищення ролі малих підприємств в Україні. При цьому необхідно враховувати, що існуючі теоретичні розробки та практичні форми реалізації способів розвитку малих підприємств мають постійно адаптуватись до змінних умов діяльності підприємств цього сектора економіки. Важливим елементом

управління малими підприємствами є врахування специфіки діяльності, галузевої приналежності, а також постійний взаємозв'язок один з одним та органами державної влади.

Становлення вітчизняного малого підприємництва – це складний та суперечливий процес, який містить комплекс різноманітних елементів, пов'язаних між собою. Для того, щоб розкрити сутність та дати всебічну змістовну характеристику такого процесу, необхідно визначити найважливіші вихідні теоретичні положення управління малими підприємствами. Зауважимо, що такі елементи мають свої специфіку, закономірності, логіку, історичний розвиток у становленні вітчизняних та зарубіжних економічних теорій, що стосуються малих підприємств та підприємництва загалом.

Першочерговим етапом дослідження стану та процесів підтримки малих підприємств є аналіз категорійно-понятійного апарату цієї наукової сфери, а саме таких дефініцій, як «підприємництво», «підприємець» та «підприємство». Зауважимо, що у визначенні даних дефініцій переплетені економічні, юридичні, політичні, історичні, психологічні та інші відносини, які розвивалися, змінювалися та впорядковувалися в процесі еволюції економічної теорії, у певний час домінували, а, отже, впливали на суть, характеристику та визначення цих понять. Усе це дає змогу сформулювати теоретичні уявлення про особливості функціонування малого підприємництва, зокрема:

- визначити процес історичного розвитку та напрямків господарювання малих підприємств;
- дати характеристику та визначити їхні специфічні особливості діяльності, об'єкта та суб'єкта підприємницької діяльності тощо.

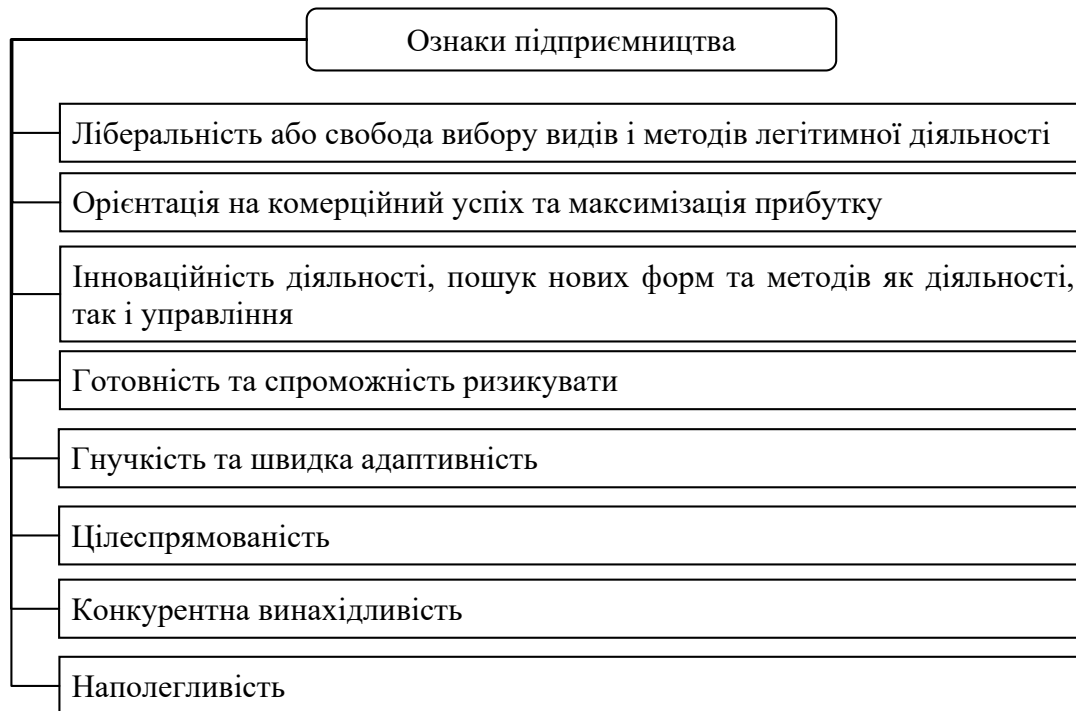
Одні дослідники розглядали підприємницьку діяльність у цілому, досліджуючи становлення, умови, взаємозв'язок із зовнішнім оточенням [1, 2]. Інші ж зосереджували увагу на суб'єктах підприємницької діяльності – підприємцях, відокремлюючи мету, мотиви, ознаки та інші характеристики їхньої діяльності [3, 4]. Незважаючи на певні протиріччя у зазначених поглядах ідей меркантилістів, фізіократів та інших представників економічної школи, вони, безперечно, створили підґрунтя для вивчення підприємництва та, зокрема, малого в сучасний період.

Серед ознак сучасного підприємництва варто виділити такі (рис. 1.).

Незначна масштабність діяльності малих підприємств у жодному разі не применшує їхнього значення в ринковій економіці країни, оскільки за умови ефективної державної підтримки малі підприємства активно взаємодіють та співпрацюють з усіма суб'єктами господарювання ринкової економіки, а головна їхня роль – стати забезпечувальними сателітами у діяльності потужних промислових підприємств. Тим самим створюються сприятливі умови для підсилення інтеграційних господарських процесів між усіма учасниками ринкових відносин, що забезпечує динамічний соціально-економічний розвиток країни.

Саме малі підприємства мають бути базисом економіки. У світовій практиці до особливостей, притаманних малому бізнесу, відносять каталізацію конкурентних процесів, швидку реакцію на зміни ринкової кон'юнктури, протидію потенційному та реальному зростанню безробіття, активізацію інноваційних процесів. Найважливішою особливістю, на фоні якої відбувається процес розвитку сектора малого підприємництва у світовій практиці, є потужна державна підтримка.

На відміну від розвинених країн, ситуація, яка склалася у вітчизняній економіці, є менш сприятливою для діяльності малих підприємств. Отже, розбіжності у державній політиці підтримки малого підприємництва провокують виникнення у малого бізнесу інших, відмінних від наявних у світовій практиці, особливостей.

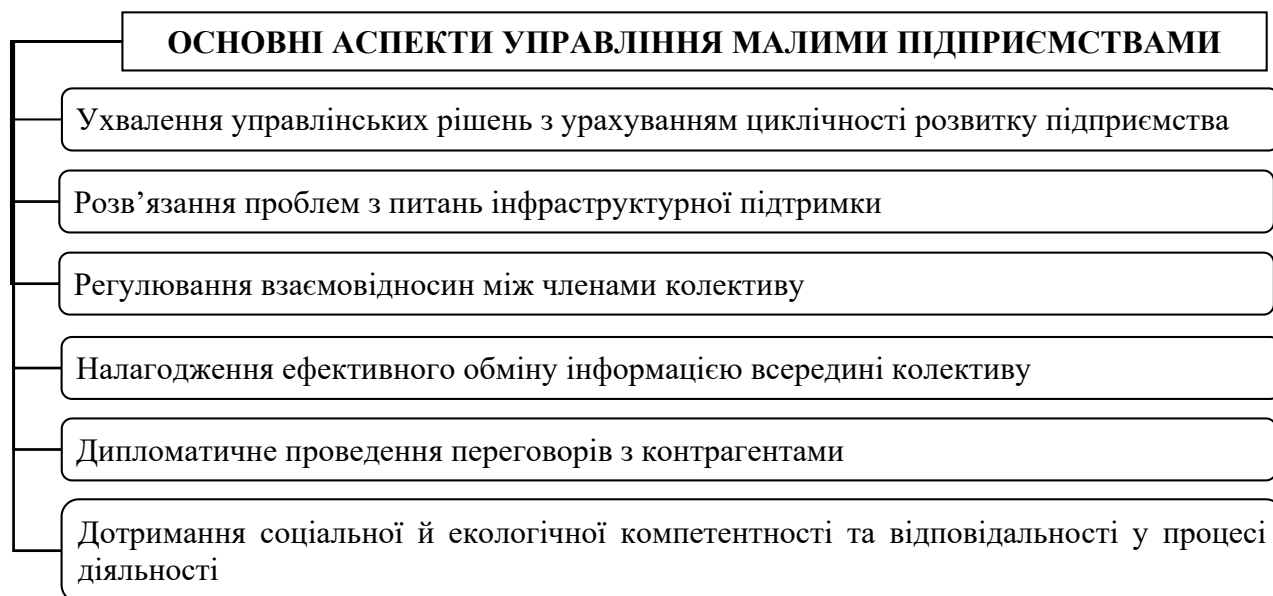

Джерело: складено автором на основі [1–4].

Рис. 1. Характерні ознаки підприємництва

Визначаючи місце малих підприємств у структурі ринкової економіки, необхідно усвідомити основну передумову: мале підприємництво – це об'єктивна форма організації комерційно-виробничої діяльності, яка була першою формою господарювання, пройшла у своєму розвитку багато складних етапів і тим самим довела свою життєздатність та можливість адаптуватися не тільки до різноманітних соціально-економічних умов, а й до різноманітних систем господарювання. Значення малих підприємств підтверджується також практикою – мале підприємництво значно сприяє підвищенню ефективності ринкової економіки. Мале підприємництво як особливий сектор економіки є тим підґрунтям, на якому об'єктивно формується та зростає середній клас, а його розвиток і зміцнення дають можливість порівняно швидко зміцнювати та розвивати національну економіку.

Швидкозмінюване зовнішнє середовище малих підприємств висуває вимогу щодо професіонального управління такими підприємствами. Структуроване управління малими підприємствами є найголовнішим, що дає змогу підприємству при забезпеченій цілеспрямованій діяльності розвиватися та вдосконалюватися впродовж тривалого часу. Зрозуміти сутність управління малими підприємствами надає можливість адаптована нами тривимірна модель управління Г.Дж. Болта [5, с. 22]. Описана типова модель проста для розуміння та прийнята у використанні в діяльності малими підприємствами, бо кожен із зазначених аспектів присутній в діяльності таких підприємств. Ця модель показує ключові аспекти, функціональні типи та процес управління. Ключові аспекти управління малими підприємствами подано на рис. 2.

Джерело: складено автором на основі [5].

Рис. 2. Основні аспекти управління малими підприємствами

Функціональні типи управління малими підприємствами містять такі аспекти:

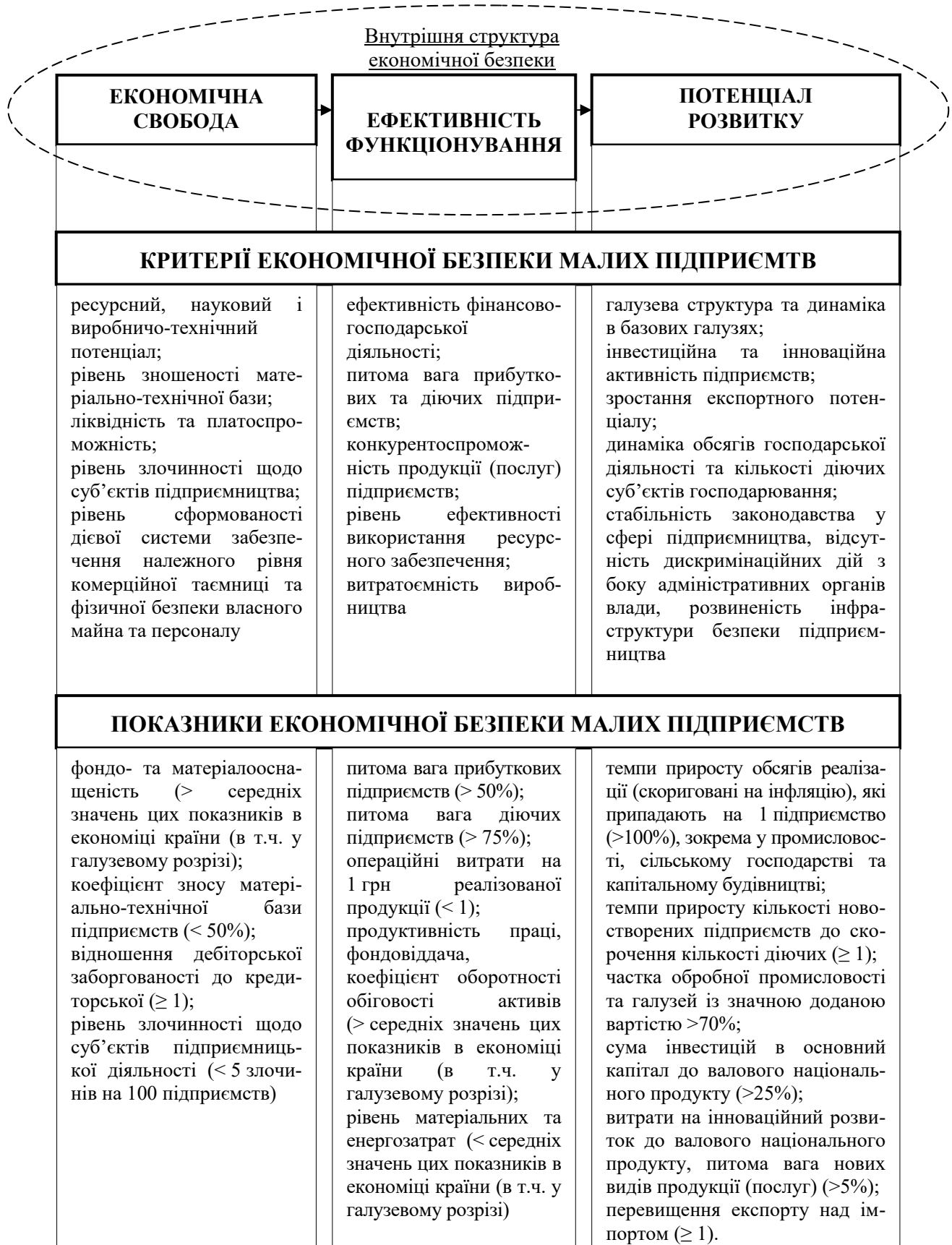
- всебічна політика, спрямована на ефективну діяльність;
- вирішення загальних питань, які виникають у процесі функціонування, щодо виробничих операцій, закупівель, фінансів, маркетингу, збуту, постачання, кадрового навчання, регулювання внутрішньогалузевих відносин, підвищення обслуговування споживачів, дослідження та розробки інноваційного продукту, автоматизації обробки інформації.

Процес управління малими підприємствами спрямований на вирішення таких управлінсько-практичних завдань:

- планування та прогнозування ділової активності; визначення завдань досягнення основної місії;
- розробка політики, стратегії, методики, тактики функціонування;
- організація, координація та контролювання управлінських рішень;
- стимулювання працівників та встановлення контактів між керівниками та підлеглими; підвищення кваліфікації персоналу;
- інтерпретація тенденцій та оцінювання результатів діяльності підприємства;
- проведення коригуючих заходів у процесі функціонування.

Зазначені аспекти управління малими підприємствами повинні відповідати сукупності критеріїв та показників, які характеризують стан діяльності малих підприємств, та, за нашим поглядом, включають показники трьох базових елементів внутрішньої структури економічної безпеки (рис. 3). Відповідно до рис. 3 до базових критеріїв економічної безпеки малих підприємств віднесено потенціал розвитку, зношеність матеріально-технічної бази, фінансово-економічні показники діяльності, рівень злочинності щодо суб'єктів підприємництва, дієздатність системи забезпечення належного рівня комерційної таємниці та майнової й особистісної безпеки підприємств.

Тривала робота підприємства забезпечується правильністю вибору стратегічних орієнтирів, що сприяє стійкому розвитку підприємства, забезпеченню його економічної безпеки, підвищенню конкурентоспроможності продукції чи послуг тощо.

Джерело: складено автором на основі [6–8].

Рис. 3. Критерії та показники економічної безпеки малих підприємств

З метою запобігання банкрутства та ліквідації малих підприємств на будь-якому етапі життєвого циклу, на нашу думку, необхідне впровадження заходів успішного управління (табл. 1). Такі заходи зменшать вплив загроз зовнішнього оточення та наблизять життєвий цикл розвитку малого підприємства до оптимального, який пропонував в своєму дослідженні І.К. Адізес [9].

Таблиця 1

**Структурно-логічні особливості управління
 життєвим циклом малого підприємства**

Фази (етапи) життєвого циклу	Характеристика фази	Основні заходи успішного управління
Становлення	Хаос, високі творчі можливості, цілеспрямована дія, народження ідеї, прихований потенціал майбутньої системи, підвищений ризик, пошук ринкової ніші, прості організаційні зв'язки, від'ємні грошові потоки	Стратегічна матриця втілення ідеї, розробка «дерева цілей», місії, створення організаційної структури, вибір прибуткового ринкового сегменту, розробка бізнес-плану, визначення потреби в робочій силі
Зростання	Втілення інтелектуального продукту в інтелектуальну власність, висока взаємозамінність фахівців, підвищення прибутку, виникнення дилеми – або платоспроможність, або ліквідність	Пошук мотиваційного чинника для працівників з метою стимулювання колективної та індивідуальної праці, підвищення уваги до ефективності оборотного капіталу шляхом розширення та відтворення, пошук позик, дотацій, пільг
Стабільність	Стала організаційна структура, делегування повноважень, період рівноваги, сформований ринок збуту, додатні грошові потоки	Ефективне управління витратами та прибутком, стимулювання інтенсивності споживання ресурсів, аналіз ризиків настання фази спаду, підвищення рекламної діяльності, пошук нетрадиційних ринків збуту
Спад	Спад попиту, втрата ринкових позицій, кризова ситуація	Аналіз форс-мажорних ситуацій, комплексна оцінка фінансового стану, диверсифікація, модифікація системи управління, перерозподіл прибутків, антикризові заходи, зупинення вимивання власного капіталу, пошук інвестицій, пролонгація раніше отриманих кредитів, товарна експансія
Ліквідація	Кризовий стан, нереалізація можливостей	Розробка процедури санації, розрахунок з кредиторами, вектор діяльності на перехід виробництва іншої продукції

Джерело: авторська розробка.

Викладене у табл. 1 доводить, що будь-який етап життєвого циклу розвитку малого підприємства потребує чітких і скоординованих послідовних управлінських дій для реалізації поставленою мети. Зрозуміло, що кожне підприємство індивідуальне й неповторне, як і людина, але якщо суб'єкти господарської діяльності розглядати з позиції бізнес-процесів, то загалом необхідно їх розрізняти залежно від масштабу чи галузі діяльності, чисельності працівників, асортименту продукції, організаційної структури тощо. Тому на етапі управління життєвим циклом малого підприємства слід досліджувати різницю між великим та малим підприємством (як приклад: за напрямками організації діяльності, виробництва продукції, маркетингового підходу, інноваційного розвитку, управління персоналом, акаунтинг-заходів, фінансових особливостей, ризик-менеджменту тощо) [10, с. 172].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Процес управління на малих підприємствах хоча і дещо спрощений, але має певну суттєву складову, на яку потрібно зважати при управлінні з урахуванням життєвого циклу підприємства. Справа в тому, що керівник малого підприємства ухвалює рішення за різними напрямками діяльності одноосібно, тому важливо, щоб він мав необхідні управлінські знання, які допоможуть оперативно пов'язувати всі позиції управлінського процесу за циклічних умов розвитку.

При управлінні розвитком малого підприємства доцільно враховувати критерії та показники економічної безпеки малих підприємств, етапи життєвого циклу розвитку підприємства та масштаб діяльності. Виявлені структурно-логічні особливості управління з огляду на життєвий цикл малих підприємств та масштаб діяльності суб'єктів господарювання дозволять сформувати керівниками малих підприємств комплекс управлінських дій у процесі діяльності.

References

Література

1. Kondratiuk, T.V. (2003). Derzhavna pidtrymka maloho biznesu: monohrafiia [State support for small business: monograph]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Akademiia". 112 p. [in Ukrainian].
1. Кондратюк Т. В. Державна підтримка малого бізнесу: монографія / Т. В. Кондратюк. – К.: Видавничий центр "Академія", 2003. – 112 с.
2. Sherstennykov, Yu.V. (2009). Modeliuvannia ekonomichnoi dynamiky maloho pidpriemstva: monohrafiia [Modeling the Economic Dynamics of a Small Enterprise: monograph]. Donetsk: DDFa. 226 p. [in Ukrainian].
2. Шерстенников Ю. В. Моделирование экономической динамики малого предприятия: монографія / Ю. В. Шерстенников. – Донецьк: ДДФА, 2009. – 226 с.
3. Didenko, M.M., Kovalchuk, T.P. (2009). Perspektivy razvitiia predprinimatelstva v Ukraine [Prospects for the development of entrepreneurship in Ukraine]. Kyiv: Alians, 2009. – 237 p. [in Russian].
3. Диденко М. М. Перспективы развития предпринимательства в Украине / М. М. Диденко, Т. П. Ковальчук. – К.: Альянс, 2009. – 237 с.
4. Sviatenko, I.M., Akaiev, Sh.M. (2009). Rehuliuvannia rozvytku maloho pidpriemnytstva v Ukraini: monohrafiia [Regulation of Small Business Development in Ukraine: monograph]. Donetsk: Nord-Pres, 2009. – 188 p. [in Ukrainian].
4. Святенко І. М. Регулювання розвитку малого підприємництва в Україні: монографія / І. М. Святенко, Ш. М. Акаєв. – Донецьк: Норд-Прес, 2009. – 188 с.
5. Bolt, G.Dzh. (2001). Prakticheskoe rukovodstvo po upravleniiu sbytom [Practical Guide to Sales Management]. Translation from English. Moscow: MTPress. – 268 p. [in Russian].
5. Болт Г. Дж. Практическое руководство по управлению сбытом / Г. Дж. Болт; пер. с англ. – М.: МТПресс, 2001. – 268 с.
6. Kozachenko, H.V., Ponomarov, V.P., Liashenko, O.M. (2003). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: [Economic safety of the enterprise: essence and mechanism]
6. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм

- sutnist ta mekhanizm zabezpechennia: monohrafiia [Economic security of the enterprise: the essence and mechanism of support: monograph]. Kyiv: Libra. 280 p. [in Ukrainian].
7. Yermoshenko, M.M., Horiacheva, K.S. (2010). Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemnytstvo: monohrafiia [Financial Component of Economic Security: State and Entrepreneurship: monograph]. Kyiv: National Academy of Management. 232 p. [in Ukrainian].
8. Liashenko, O.M. (2011). Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva: monohrafiia [Conceptualization of management of economic safety of the enterprise: monograph]. Luhansk: SNU im. V. Dalia. 400 p. [in Ukrainian].
9. Adizes, I. (2007). Upravlenie zhiznennym tsiklom korporatsii [Life Cycle Management of the Corporation]. Translation from English eds. A.G. Seferiana. St. Petersburg: Piter. 384 p. [in Russian].
10. Sumtsov, V.H., Gnatenko I.A. (2012). Neobkhdnist adaptatsii vyrobnychkh malykh pidpriemstv do umov zovnishnoho seredovyscha [Need for adaptation of production small enterprises to environmental conditions]. Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia [Bulletin of East-Ukrainian National University named after Volodymyr Dal], No. 1 (172), Ch. 2, Pp. 171–176 [in Ukrainian].
- зabezpechennia: монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
7. Єрмошенко М. М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємництво: монографія / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева. – К.: Національна академія управління, 2010. – 232 с.
8. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія / О. М. Ляшенко. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.
9. Адизес И. Управление жизненным циклом корпорации / И. Адизес; пер. с англ. под науч. ред. А. Г. Сеферяна. – СПб.: Питер, 2007. – 384 с.
10. Сумцов В. Г. Необхідність адаптації виробничих малих підприємств до умов зовнішнього середовища / В. Г. Сумцов, І. А. Гнатенко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2012. – № 1 (172), Ч. 2. – С. 171–176.